

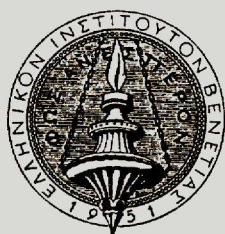
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ
ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Παναγιώτης Μιχαηλάρης

ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΤΩΝ «ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ»

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ 34 (2004)

BENETIA 2004

ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΤΩΝ «ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ»¹

Ἡ πρώτη διευθύντρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, Σοφία Ἀντωνιάδη, στὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Θησαυρίσματα* ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1962 καὶ συγκεκριμένα στὶς πρῶτες-πρῶτες σελίδες του,² ἀναφέρεται, συνοπτικὰ βέβαια, στὸ ἱστορικὸ ἴδρυσης τοῦ Ἰνστιτούτου, στὰ διατάγματα, στοὺς νόμους, στὰ Φύλλα Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως ποὺ περιέχουν τὶς ἐπίσημες ἀποφάσεις, τὶς διακρατικὲς συμφωνίες καὶ ὅλα τὰ συναφῆ ποὺ δὲν εἶταν τόσο ἀπλὰ καὶ αὐτονόητα, τουλάχιστον γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα. Ὅλα αὐτά, πάντως, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ Ἰνστιτούτου, ἀρχίζουν τὸ 1949 καὶ φαίνεται νὰ τελειώνουν τὸ 1959.

Σὲ ἕνα λοιπὸν ἀπὸ τὰ διατάγματα αὐτὰ ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τὴν 15ῃ Ἰανουαρίου 1955, περιέχεται καὶ ὁ Κανονισμὸς λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου, τὸν ὁποῖο συντάσσουν στὴν ἑλληνικὴ πρεσβεία τῆς Βέρνης στὶς 6 Ὀκτωβρίου 1954, οἱ τότε ὑπουργοὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Παναγιώτης Κανελλόπουλος καὶ Παιδείας Ἀχιλλέας Γεροκωστόπουλος. Στὸ ἀρθρο 10 τοῦ Κανονισμοῦ αὐτοῦ ἀναφέρονται τὰ παρακάτω: «Τὸ Ἰνστιτούτον μόνις τὰ οἰκονομικὰ μέσα ἐπιτρέψει καὶ ὀλοκληρωθῇ ἡ ὀργάνωσίς του θὰ ἐκδίδῃ ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν εἰς τὸ ὁποῖον δημοσιεύονται ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ ἀρχείου καὶ μελέται Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων σχετικαὶ μὲ τὸν σκοπὸν του. Ἡ ἐπιλογή τοῦ ὕλικου καὶ ἡ ὅλη ἐποπτεία ἐκδόσεως γίνεται ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου».

Ἡ δημοσίευση τοῦ Κανονισμοῦ, ὅπως εἴπαμε, ἔγινε στὶς 15 Ἰανουαρίου

1. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ βελτιωμένη μορφή τοῦ κειμένου ποὺ διαβάστηκε στὸ Μουσεῖο Μπενάκη κατὰ τὴ διάρκεια ἐπιστημονικῆς ἡμερίδας μὲ θέμα «Τὸ ἐκδοτικὸ ἔργο τοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας» ποὺ ὀργάνωσε ὁ Σύλλογος Φίλων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας στὶς 18 Ἰουνίου 2001.

2. Βλ. *Θησαυρίσματα* 1 (1962), ε'-λε' (Εἰσαγωγή): τὸ κείμενο αὐτὸ θὰ ἀποτελέσει τὴ βάση γιὰ τὶς ἀναλυτικὲς ἐκθέσεις ποὺ θὰ δημοσιεύει σὲ κάθε τόμο τοῦ περιοδικοῦ ὁ ἐπόμενος διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Μ. Ι. Μανούσασκας.

1955, αλλά οι συνθήκες στις όποιες αναφέρεται σχετικά με την έκδοση περιοδικού ὄργανου, δηλαδή ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ νεοσύστατου Ἰνστιτούτου, δὲν θὰ βελτιωθεῖ, ὅπως φαίνεται, παρὰ μόνο ἔπειτα ἀπὸ ἑφτά ὀλόκληρα χρόνια καὶ ἔτσι ὁ πρῶτος τόμος τοῦ περιοδικοῦ *Θησαυρίσματα* θὰ δοθεῖ στὴ δημοσιότητα μόλις τὸ 1962. Ἀπὸ τὸ 1962 λοιπὸν ὡς τὰ σήμερα, πέρασαν πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια —τὰ *Θησαυρίσματα* ἔγιναν κιόλας σαράντα ἑτῶν— καὶ ἔξακολουθοῦν τὴν πορεία τους στὸ χρόνο, συμπληρώνοντας 30³ τόμους μὲ 11.500 περίπου τυπωμένες σελίδες. Ἡ ἐκδοτικὴ κανονικότητα τοῦ περιοδικοῦ —ὅταν συνυπολογίσουμε ὡς ἀδρανῆ χρόνο τὸ τραυματικὸ διάστημα 1983-1990, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ποῦμε λίγα λόγια παρακάτω— πλησιάζει πολὺ τὴν ἀναλογία πού οἱ συντακτικὲς ἐπιτροπὲς πολλῶν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν ὀνειρεύονται, δηλαδή ἓνας τόμος ἀνὰ ἔτος, πράγμα πού δὲν τὸ συναντᾶμε συχνὰ σὲ παρόμοια ἐκδοτικὰ ἐγχειρήματα.

Ἡ πορεία καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ περιοδικοῦ στὴν παραγωγὴ ἱστορικῆς γνώσης εἶναι θέμα λίγο-πολὺ γνωστὸ σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ παρόμοια ἀντικείμενα. Ἔτσι λίγα οὐσιαστικὰ πράγματα μπορεῖ νὰ προσθέσει ὅποιος θελήσει νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ θέμα ἀναπαράγοντας τεχνικὲς προσέγγισης πού μερικεύουν τὸ γενικὸ στοχεύοντας στὴν ἀνάδειξη τοῦ κάθε τόμου ὡς αὐτόνομου ἐκδοτικοῦ γεγονότος. Γι' αὐτὸ στίς γραμμὲς πού θὰ ἀκολουθήσουν θὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ σύντομὴ ἀναδρομὴ στὴν ἐκδοτικὴ ἱστορία τοῦ ἐντύπου ἔχοντας ὡς στοιχεῖο ἀναφορᾶς τὸ συσχετισμὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἐκάστοτε διευθυντῆ τοῦ Ἰνστιτούτου, ἀφοῦ, ἄλλωστε, αὐτὸν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ νομοθέτης ὡς τὸν ἀποκλειστικὸ ὑπεύθυνο τῆς ἐκδόσεως καὶ ἐποπτείας τοῦ περιοδικοῦ, πράγμα, ἄλλωστε, ἀναμενόμενο ἀπὸ κάθε ἀποψη μὲ βάση τίς συνθήκες λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου.

Ὡστόσο, πρὶν ἀπὸ αὐτό, πρέπει νὰ τονίσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ *Θησαυρίσματα*, πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ συμβολὴ τους στὴ διαμόρφωση τῶν ἐλληνικῶν ἱστορικῶν σπουδῶν καὶ μάλιστα στὴ συνάφεια καὶ ἐπικοινωνία τους μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα, παρουσιάζουν καὶ ἓνα ἄλλο βασικὸ χαρακτηριστικό: δηλαδή μὲ τίς ἀναλυτικὲς ἐκθέσεις πεπραγμένων πού οἱ διευθυντὲς τοῦ Ἰνστιτούτου ἐνσωματώνουν στίς σελίδες του παρέχουν τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθοῦμε ταυτόχρονα τὸ ἱστορικὸ δράσης τῶν ἀνθρώπων πού ἐμπλέκονται μὲ τὴ λειτουργία τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ φυσικὰ τῆς διεύθυνσής του, τὴν προσπάθεια, μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ τὴ συντήρηση καὶ διατήρηση τῆς ἀκίνητης καὶ καλλιτεχνικῆς περιουσίας τῆς πολυχρόνιας ἐλληνικῆς κοινότητος Βενετίας, τίς συνάφειες πού τὸ Ἰνστιτούτο δημιουργεῖ μὲ τὸ βενετσιάνικο, τὸ ἰταλικὸ καὶ γενικότερα τὸ εὐρωπαϊκὸ κυρίως περιβάλλον, ἀλλὰ, παράλληλα καὶ ὀρισμένα

3. Τὴ στιγμὴ πού συντάσσονται οἱ γραμμὲς αὐτὲς τὸ περιοδικὸ ἔχει φτάσει στὸν τόμο 33 (2003).

ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητας μὲ τὶς ὅποιες ἀρετὲς καὶ τὶς πολλὰς παθογένειές της.

Ἡ πρώτη λοιπὸν διευθύντρια τοῦ Ἰνστιτούτου, Σοφία Ἀντωνιάδου, ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς ὁποίας βέβαια προῆλθε καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ περιοδικοῦ, πρόλαβε νὰ συνδέσει τὴ δράση της μὲ τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους τῶν *Θησαυρισμάτων*. Ἔθεσε μὲ ἄλλα λόγια τὶς προϋποθέσεις καὶ τὶς βάσεις γιὰ τὴν ἔκδοση καὶ προσέδωσε σ' αὐτὴν τὰ βασικά ἐκδοτικὰ χαρακτηριστικά, ἐνὸς ἐντύπου σχήματος 17×24, διακοσίων πάνω-κάτω σελίδων, μὲ ὠραῖο, λιτὸ ἐξώφυλλο μὲ τὸν τίτλο *Θησαυρίσματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν* καὶ μὲ ὅλα τὰ καλὰ στοιχεῖα τῆς τυπογραφικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.⁴

Ἡ Σοφία Ἀντωνιάδου ἐγκαινιάζει τὴν ἔκδοση μὲ μιὰ ἔκθεση πεπραγμένων στὴν ὁποία περιγράφει τὸ ἱστορικὸ ἔδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας, τὸ ἱστορικὸ ἔδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἐκθέτει, παράλληλα, καὶ τὶς βασικὲς ἐπιστημονικὲς ἀρχὲς ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσε τὸ Ἴδρυμα. Ἔτσι τὰ *Θησαυρίσματα* κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους ὡς περιοδικὸ τῶν ὑποτρόφων-ἐρευνητῶν, τῶν φιλοξενουμένων καὶ τῶν φίλων τοῦ Ἰνστιτούτου, ἀρχὴ ἡ ὁποία ἐφεξῆς θὰ τηρηθεῖ μὲ μεγάλη συνέπεια· ἄλλωστε τὰ διακριτικὰ ὅρια μετὰ τῶν τριῶν συνιστωσῶν τοῦ σχήματος (ὑπότροφοι-φιλοξενούμενοι-φίλοι) εἶναι ἐξαιρετικὰ χαλαρὰ καθὼς πολλοὶ — ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία θὰ λέγαμε — ἀναγνωρίζονται κατὰ καιροὺς καὶ στὶς τρεῖς ἐπιμέρους κατηγορίες.

Φυσικὰ στὸν πρῶτο τόμο δὲν εἶταν δυνατόν νὰ ἀντιπροσωπεύονται καὶ οἱ τρεῖς κατηγορίες δημοσιεύσεων καὶ ἔτσι οἱ συνεργάτες τῶν πρώτων-πρώτων σελίδων τοῦ περιοδικοῦ ἀνάγονται στὴν κατηγορία φίλοι καὶ φιλοξενούμενοι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συναντοῦμε καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ πολὺ γνωστὰ καὶ δυνατὰ ὀνόματα τῆς τότε ἐλληνικῆς λογιόσύνης: Κωνσταντῖνος Θ. Δημαρᾶς — μὲ δύο ἐργασίες — Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος, Μανούσος Μανούσακας.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο λοιπὸν ἀρχίζει ἡ συγκέντρωση καὶ ἡ ἔκδοση τῶν ἱστορικῶν θησαυρισμάτων ἀπὸ τὶς σελίδες τῶν *Θησαυρισμάτων*, τὰ ὁποῖα ἐπιπλέον διαθέτουν σὲ κάθε τόμο τοὺς περίληψη τῶν ἐργασιῶν στὰ ἰταλικά, ἐνῶ στὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ δεύτερου τόμου ἡ Σοφία Ἀντωνιάδου παραθέτει τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τῶν πρώτων ἐρευνητῶν ποὺ ἤδη ἔχουν ἐγκατασταθεῖ στὸ Ἴδρυμα, τὶς προσκλήσεις τῆς βιβλιοθήκης ποὺ ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται, τὶς

4. Ὁ τίτλος ἐπαναλαμβάνόταν στὸ ἐξώφυλλο τῆς ἀρχῆς, ὅπου καὶ ἡ ἰταλικὴ ἔκδοχός του: *Thesaurismata Bollettino del'Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Post-Bizantini*. Γιὰ τὴν ἱστορία, καὶ ἀφοῦ ὁ λόγος εἶναι γιὰ ἐκδοτικὲς δημιουργίες, στὴν τελευταία σελίδα τοῦ πρώτου τόμου ἐμφανίζονται καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν μαστόρων του: Τυπογρ. «Ἐστία» - Β. Καργαδούρη.../ Μεταλλογραφήματα: Κωνστ. Ε. Χαλκιάπουλος...

διαλέξεις κ.λπ. όρισμένα από τὰ στοιχεῖα δηλαδή πού θά συστηματοποιηθοῦν από τόν ἐπόμενο διευθυντή, Μ. Ι. Μανούσακα, καί θά ἀποκτήσουν πάγια μορφή. Ἡ Σοφία Ἀντωνιάδη ἐπιχειρεῖ νά καθιερώσει καί σελίδες βιβλιοκρισιῶν ἀναλαμβάνοντας αὐτή τήν πρώτη σχετική προσπάθεια μέ τέσσερις βιβλιοκρισίες ἐνῶ ὑπάρχει καί ἄλλη μία πού ὑπογράφει ὁ Σωτήρης Μεσσήνης, προσπάθεια ὥστόσο πού δέν θά ἀποκτήσει ποτέ μόνιμο χαρακτήρα, καθῶς βιβλιοκρισίες θά δημοσιευτοῦν ἐφεξῆς στίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ τρεῖς φορές ἀκόμη.⁵

Στίς 24 Αὐγούστου 1966 φθάνει στή Βενετία ὁ δεύτερος κατὰ σειρά διευθυντής τοῦ Ἰνστιτούτου καθηγητής Μανούσος Μανούσακας. Κατά τή μακρά διευθυντική πορεία του ἡ ὁποία θά διαρκέσει 16 ὁλόκληρα χρόνια (θά λήξει τὸ 1982 μέ τήν εἰσοδὸ τοῦ στήν Ἀκαδημία Αθηνῶν), θά ἐκδοθοῦν οἱ ἐπόμενοι 16 τόμοι τοῦ περιοδικοῦ (ἀπὸ τὸν 4ο ἕως τὸν 19ο). Οὐσιαστικά —μολονότι ἓνα μέρος τῆς θητείας τοῦ Μ. Μανούσακα συνέπεσε μέ τή στρατιωτική δικτατορία πού ἐπληξε τήν Ἑλλάδα— πρόκειται γιὰ μιὰ περίοδο σταθερότητας, ἀπὸ ὅλες τίς ἀπόψεις, γιὰ τή λειτουργία τοῦ Ἰνστιτούτου, ἡ ὁποία δημιουργεῖ τίς ἀνάλογες συνθῆκες καί γιὰ τήν ἐκδοσὴ τοῦ περιοδικοῦ, ὅπως τοῦτο πιστοποιεῖται κυρίως ἀπὸ τή συχνότητα κυκλοφορίας του (1 τόμος ἀνὰ ἔτος).

Ὁ Μανούσακας δέν ἐπιφέρει σημαντικὲς μεταβολὲς στήν ἐμφάνιση τοῦ περιοδικοῦ μολονότι τήν ἐκτύπωσή του ἀναλαμβάνει τώρα τὸ γνωστὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Μυρτίδη πρῶτα, τοῦ Ἰορδάνη Μυρτίδη ἀργότερα. Ὡστόσο ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τοῦ περιοδικοῦ μέ τὰ ὁποῖα ἐμφανίστηκε καί καθιερώθηκε στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο παγιώνονται ἀκριβῶς τήν περίοδο αὐτή. Συγκεκριμένα ὁ κάθε τόμος ἀνοίγει πάντα μέ μιὰ ἐργασία τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἰνστιτούτου⁶ καί κλείνει πάντα μέ τήν ἐκθεσὴ πεπραγμένων, ἡ ὁποία περιέχει μέ κάθε λεπτομέρεια τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τῶν ὑποτρόφων τοῦ Ἰδρύματος, τῶν φιλοξενουμένων καί τοῦ διευθυντῆ του, ἀλλὰ καί ὅλες τίς ἐργασίες καί φροντίδες πού ἀποσκοποῦν στήν καλὴ λειτουργία τοῦ Ἰνστιτούτου, τοῦ ἀρχείου, τοῦ μουσείου, τῆς βιβλιοθήκης κ.λπ. Ἀκόμα οἱ σελίδες τοῦ περιοδικοῦ αὐξάνονται σημαντικά: κατὰ μέσο ὅρο λοιπὸν ἔχουμε γιὰ κάθε τόμο τῶν *Θησαυρισμάτων* περίπου 350 σελίδες μέ ἀνώτατο ἀριθμὸ τίς 420 σελίδες,⁷ ἐνῶ, ὅπως εἴπαμε, σταθεροποιεῖται πλέον ἡ σχέση τόμος ἀνὰ ἔτος, στοιχεῖο πού δείχνει τήν ἀπήχηση καί τὴ σοβαρότητα τοῦ περιοδικοῦ στὸν τομέα τῆς λογιόσύνης πού διακονεῖ.

Ὁ Μανούσος Μανούσακας θά ἐκλεγεῖ ἀκαδημαϊκὸς τὸ 1982 καί θά ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐν τῷ μεταξύ στήν Ἑλλάδα ἔχει

5. Βλ. τ. 3 (1964), 156-166, 6 (1969), 291-300 καί 8 (1971), 285-294.

6. Ὁ μόνος τόμος πού παραβιάζει τὴν κανονικότητα αὐτὴ εἶναι ὁ 14ος τοῦ 1977.

7. Πρόκειται γιὰ τὸν τόμο 16 (1979).

επέλθει και αλλαγή τής πολιτικῆς ἐξουσίας ἡ ὁποία θά ἔχει μιὰ τελείως διαφορετικὴ ἄποψη γιὰ τὸ ρόλο καὶ τὴ θέση τοῦ Ἰνστιτούτου. Τὸ Ἰδρυμα, κατόπιν τούτου, θά περιπέσει στὴ δίνη σοβαρῶν ἀναταράξεων καὶ θά παραμείνει ἀκέφαλο ἀπὸ τὶς 14 Αὐγούστου 1982 ἕως τὶς 7 Δεκεμβρίου 1989, ὅταν, ἐπιτέλους, θά φθάσει στὴ Βενετία ὁ νέος διευθυντῆς του, καθηγητῆς Νίκος Παναγιωτάκης.

Ἐπὶ ἐπτά λοιπὸν συναπτὰ χρόνια οὐσιαστικά τὸ Ἰνστιτούτο θά ὑπολείπεται γιὰ λόγους καὶ αἰτίες ποὺ ἀξίζει κάποτε νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο μιᾶς σοβαρῆς προσέγγισης ἀφοῦ εἶναι βέβαιο ὅτι θά φέρουν στὴν ἐπιφάνεια ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς παθογένειας, καὶ μάλιστα γιὰ τὴν πιὸ ὀδυνηρὴ περίοδο ποὺ ἀποτελεῖ ἡ διετία 1987-1989.

Ὁ νέος διευθυντῆς τοῦ Ἰνστιτούτου στὸν τόμο 20 (1990) τῶν *Θησαυρισμάτων* —τὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς ὀκτῶ ποὺ κυκλοφόρησαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του ποὺ ἀνέκοψε ὁ αἰφνίδιος θάνατός του, καὶ συγκεκριμένα σὲ μιὰ καὶ μόνη σελίδα τοῦ τόμου αὐτοῦ, τὴν σελίδα 518, προβαίνει στὸν ἀπολογισμό αὐτῆς τῆς νεκρῆς περιόδου.⁸ Τὰ *Θησαυρίσματα*, περιοδικὸ ἀπόλυτα ταυτισμένο μὲ τὴν πορεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου θά εἶναι, ὅπως ἄλλωστε εὐκολὰ ἀντιλαμβάνεται ὁ ὁποιοσδήποτε, ἓνα ἀπὸ τὰ θύματα τῆς «τραγωδίας αὐτῆς»: ἡ ἐκδοσὴ τους θά διακοπεῖ τὸ 1982· θά ἀκολουθήσει ἓνα διάστημα ὀκτῶ χρόνων ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς «νεκρὴ περίοδος», ἐνῶ ἡ ἐπανεμφάνισή τους τὸ 1990 θά ἐκτιμηθεῖ ἀπὸ τὸ νέο διευθυντῆ, ὡς «νεκρανάσταση».⁹

Ὡστόσο κάποτε, ὅλα φαίνεται νὰ ξαναβρίσκουν τὸ δρόμο τους, ἓνα δρόμο πάντως μὲ κάποια διαφορετικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα, ὡς ἓνα βαθμὸ ἐμφανίζονται καὶ στὰ *Θησαυρίσματα*. Συγκεκριμένα ὁ νέος διευθυντῆς ἐπιφέρει ὀρισμένες μεταβολές στὴν ἐμφάνιση καὶ στὸ περιεχόμενο τοῦ περιοδικοῦ. Πρῶτα-πρῶτα ἡ τυπογραφικὴ-ἐκδοτικὴ φροντίδα του ἀνατίθεται στὸν τυπογράφο Ἑμμ. Παπαδάκη ἐνῶ ἀπὸ τὸν 21ο τόμο ἀλλάζει ριζικὰ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ περιοδικοῦ, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Νίκου Παναγιωτάκη, «ἐγίνε διχρωμῆ, μὲ ἐξώφυλλο ἀπὸ λεπτὸ ἰλλουστρεῖ χαρτόνι, μεγαλύτερο τίτλο καὶ προσθήκη κάτω ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ τίτλο τοῦ λατινικοῦ». Ὁ ἴδιος διευθυντῆς καταργεῖ τὴ συνήθεια τῆς πρόταξης σὲ κάθε τόμο τῆς δικῆς του ἐργασίας, ἐνῶ καὶ οἱ ἐκθέσεις πεπραγμένων χάνουν τὴν κανονικότητά τους γιὰ νὰ καταργηθοῦν ὀριστικά.¹⁰

8. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ξεφεύγω ἀπὸ τὸν πειρασμὸ νὰ ἀναφέρω μιὰ παράγραφο ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Νίκου Παναγιωτάκη ποὺ χαρακτηρίζει πολὺ «ῥαϊα» τὴν ὅλη κατάσταση: «ὅσα μεσολάβησαν ἀπὸ τὰ μέσα 1987 ὡς τὴν κανονικὴ ἐπαναλειτουργία τοῦ Ἰνστιτούτου μὲ τὴν ἄφιξη τοῦ νέου διευθυντῆ ἀποτελοῦν μιὰ μικρὴ νεοελληνικὴ τραγωδία. Πρόκειται γιὰ μιὰ θλιβερὴ ἱστορία ποὺ δὲν περιποιεῖ καθόλου τιμὴ στὸν νεοελληνικὸ πολιτισμό».

9. Βλ. τὴν πλήρη ἀναφορὰ στὰ *Θησαυρίσματα* 21 (1991), 465.

10. Ὁ πρῶτος τόμος ποὺ δὲν περιλαμβάνει ἐκθεση πεπραγμένων εἶναι ὁ τόμος 22

Ὁ Νίκος Παναγιωτάκης προσπαθεῖ πέρα ἀπὸ τὶς αἰσθητικὲς-τυπογραφικὲς ἀλλαγὲς τοῦ περιοδικοῦ καὶ μέσα στοὺς ὅρους μιᾶς νέας, ὅπωςδήποτε, κατὰστασης νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἓνα νέο περιβάλλον σχετικὰ μὲ τὴν προβολὴ καὶ τὴ διακίνηση τοῦ περιοδικοῦ. Ἐκτιμᾷ ὅτι τὰ ἔξοδα ἐκτύπωσης καὶ κυκλοφορίας τῶν *Θησαυρισμάτων* εἶναι δυνατόν νὰ καλυφθοῦν ἀπὸ τὴ διάθεση τοῦ περιοδικοῦ στὴν ἀγορά. Θεωρεῖ ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ αὐξηση τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ πού ἐκτιμᾷ ὅτι ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴ χρῆση τοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου καὶ γι' αὐτὸ ἐπιδιώκει νὰ φιλοξενεῖ ὁλοένα καὶ περισσότερα ξενόγλωσσα μελετήματα, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει, ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος, ὅτι «θὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ δημοσίευση μελετημάτων στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα». Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς προοπτικὲς οἱ σελίδες τοῦ περιοδικοῦ πολλαπλασιάζονται — ὀρισμένες φορές ξεπερνοῦν τὶς πεντακόσιες —, ἐνῶ οἱ πίνακες στὸ τέλος τῶν τόμων αὐξάνουν ἀκόμη περισσότερο τὸν ὄγκο του. Κάποια στιγμή¹¹ καταργοῦνται οἱ περιλήψεις σὲ ἰταλικὴ γλῶσσα καὶ ἐμφανίζεται περίληψη στὸ τέλος κάθε μελέτης.¹²

Τὸ 1997, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Νίκος Παναγιωτάκης σὲ ἡλικία μόλις 62 ἐτῶν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἐγκόσμια. Ἡ νέα διευθύντρια, καθηγήτρια Χρύσα Μαλτέζου, πού θὰ ἀναλάβῃ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἰνστιτούτου θὰ βρεῖ τὴν ὕλη τοῦ 28ου τόμου συγκεντρωμένη ἀπὸ τὸν προκάτοχό της καὶ ἔτσι ἡ δική της παρέμβαση στὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ θὰ ἐμφανιστεῖ στοὺς ἐπόμενους τόμους, δηλαδή ἀπὸ τὸν 29ο καὶ φυσικὰ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα.

Ἡ Χρύσα Μαλτέζου λοιπὸν θὰ ἐπιφέρει στὰ *Θησαυρίσματα* μερικὲς οὐσιαστικὲς μεταβολὲς πού ἀξίζει νὰ τονισθοῦν. Πρῶτα-πρῶτα θὰ προσδώσῃ στὸ περιοδικὸ νέα ἐμφάνιση ἐπιστρέφοντας στίς καλὲς παλιὲς μέρες τῆς παραδοσιακῆς τυπογραφίας. Ἡ αἰσθητικὴ ὀπισθοδρόμηση πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀναγνωρίζεται στὴν περίοδο Παναγιωτάκη, ἐνόψει ἄλλων σημαντικῶν προτε-

(1992), οἱ δύο ἐπόμενοι θὰ κυκλοφορήσουν μὲ τὴν ἔκθεση τοῦ Ν. Παναγιωτάκη, ἐνῶ ἀπὸ τὸν τόμο 25 (1995) ἡ ἔκθεση πεπραγμένων καταργεῖται ὡς τμήμα τοῦ περιοδικοῦ. Ἐξάλλου ἡ ὑπόσχεση τῆς δημοσίευσης μιᾶς ἔκθεσης μὲ τὴν ὁποία ὁ Νίκος Παναγιωτάκης προανήγγειλε (τ. 20, 1990, σ. 518) τὴν ἐξιστόρηση «τῆς ἐμβληματικῆς περίπτωσης νεοελληνικοῦ παραλογισμοῦ» (1983-1989) πού καὶ ὁ ἴδιος βίωσε ἐπὶ μεγάλο διάστημα, δὲν πραγματοποιήθηκε ποτὲ ἐπειδὴ εἶναι πολὺ πιθανόν νὰ ἔκρινε ὅτι παλιὲς πληγὲς πού εἶχαν ἐπουλωθεῖ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναξεσθοῦν.

11. Βλ. τ. 28 (1990).

12. Ὁ Νίκος Παναγιωτάκης αἰσθάνεται κάποια στιγμή τὴν ἀνάγκη τῆς εὐρετηρίας τῶν πρώτων εἰκοσι τόμων τοῦ περιοδικοῦ, ἀνάγκη ἡ ὁποία περνᾷ ἀπὸ τὸ σχεδιασμὸ στὴ σύνταξη σχετικοῦ συμφωνητικοῦ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο ὅμως, ἀπόσο ξέρω, τελικὰ δὲν πραγματοποιήθηκε. Τελικὰ εὐρετηρίαση τοῦ περιοδικοῦ — τῶν τριάντα πλέον τόμων του — μὲ τὴ μορφή τῆς ἀναγραφῆς τῶν περιεχομένων κάθε τόμου καὶ εὐρετηρίας τοῦ σώματος αὐτοῦ θὰ γίνῃ πολὺ ἀργότερα· βλ. Χριστίνα Ε. Παπακώστα (ἐπιμ.), «Εὐρετήριο περιοδικοῦ *Θησαυρίσματα*. Τόμοι 1 (1962) - 30 (2000)», *Θησαυρίσματα* 31 (2001), 405-442.

ραιοτήτων, ξεπερνιέται μὲ τὴ νέα μορφή πού παίρνει τὸ περιοδικό. Κομψή, λιτὴ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση, «αὐτιά», γιὰ πρώτη φορὰ στὰ ἐξώφυλλα καὶ τὸ περιοδικὸ ἀποκτᾷ, ἐπίσης γιὰ πρώτη φορὰ ἕναν ἐξαιρετικὸ κολοφῶνα. Σὲ ὅλα αὐτὰ βέβαια πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴ συμβολὴ τοῦ μοναδικοῦ μάστορα Χρίστου Μανουσαρίδη, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ ὁποῖου —μὲ ὅποιο ὄνομα καὶ ὑπὸ ὅποια-δήποτε ἐταιρικὴ μορφή καὶ ἂν αὐτὸ ἀναφέρεται— ἀναθέτει ἡ Χρύσα Μαλτέζου τὴν ἐκδοτικὴ φροντίδα τοῦ περιοδικοῦ.

Ὅπως ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ παρατηρήσουμε στοὺς τελευταίους τόμους ἡ κυρία Μαλτέζου ἐπανερχεται στὶς καλὲς παλιὲς συνήθειες νὰ ἀρχίζει ὁ τόμος μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἰνστιτούτου, νὰ ὑπάρχουν στὸ τέλος περιλήψεις τῶν ἐργασιῶν στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα, ἐνῶ σημαντικὴ θεωρεῖται ἡ καινοτομία τῆς νὰ αὐτονομῇσιν τὶς ἐκθέσεις πεπραγμένων, ἀπελευθερώνοντας ἔτσι σελίδες πρὸς ὄφελος ἄλλων δημοσιευμάτων δημιουργώντας δηλαδὴ ἕνα νέο καλαίσθητο ἔντυπο, πλούσια εἰκονογραφημένο στὸ ὅποιο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Πεπραγμένα δημοσιεύονται καὶ μικρὲς ἐπιστημονικὲς συμβολές, ἀποσπόμενα τοῦ ἐρευνητικοῦ μόχθου τῶν ὑποτρόφων τοῦ Ἰνστιτούτου.

Ἡ συνεχὴς παρουσία ἐνὸς περιοδικοῦ στὴν ἱστορικὴ ἐπικαιρότητα ἐπὶ σαράντα τόσα χρόνια, ὅπως εἶναι φυσικὸ ἔχει δημιουργήσει τὴν ἀπαραίτητη κρίσιμη μάζα ἐπιστημονικοῦ ὕλικου πού μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ προβοῦμε σὲ ὀρισμένες πρῶτες σκέψεις σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ φυσιογνωμία καὶ τὴ συμβολὴ του στὸ χῶρο τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.

Ὅπως ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει, στὸ περιοδικὸ δημοσιεύονται ἐργασίες τῶν διευθυντῶν, τῶν ὑποτρόφων, τῶν φιλοξενουμένων καὶ τῶν φίλων τοῦ Ἰνστιτούτου· ἄλλωστε μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ξεκίνησε καὶ ἔτσι πορεύτηκε στὰ τόσα χρόνια τῆς παρουσίας του. Κατὰ συνέπεια στὶς σελίδες του ὑπάρχει ἕνα εὐρὺ ἀνάπτυγμα μελετῶν πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐπιστημονικὰ σκιρτήματα —πού εἶναι βέβαια οἱ ἐργασίες τῶν ὑποτρόφων τοῦ Ἰνστιτούτου— καὶ φθάνει στὶς μελέτες ὥριμων ἐρευνητῶν μὲ ἐπιστημονικὴ ἐμπειρία καὶ ἀντίστοιχο προβληματισμό. Ἐτσι εἶναι δυνατόν νὰ ἀναζητήσει κανεὶς μιὰ ἀπόλυτα ξεκάθαρη ἐπιστημονικὴ γραμμὴ εἴτε στὸ πεδίο τῆς παρουσίας πρωτογενοῦς ἱστοτικοῦ ὕλικου εἴτε στὸ ἐπίπεδο τῆς ἱστορικῆς σύνθεσης. Φυσικὰ τὸ ἐπιστημονικὸ πεδίο καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωσι εἶναι ὁ ἑλληνισμὸς τῆς διασπορᾶς, ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Βενετίας καὶ τῶν ἄλλων ἰταλικῶν πόλεων, οἱ σχέσεις, οἱ ἐπαφὲς καὶ οἱ ἀνταλλαγὲς σὲ κάθε ἐπίπεδο μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου σὲ ὅποιο σημεῖο καὶ ὑπὸ ὅποιαδήποτε συνθήκες αὐτὲς πραγματοποιοῦνται· εἴτε, δηλαδὴ, προσδιορίζονται ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τῆς κατάκτησης εἴτε πραγματοποιοῦνται ὑπὸ συνθηκῆς ἀμειγῶς οἰκονομικῆς. Κατὰ τοῦτο τὸ ἱστορικὸ πεδίο ἀναφορᾶς τῶν ἐργασιῶν πού ἐκδίδονται στὰ *Θησαυρίσματα* χρονικὰ καλύπτει πολὺ μεγάλο διάστημα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς

τελευταίους βυζαντινούς αιώνες και βέβαια υπερβαίνοντας το έτος πτώσης της Γαληνοτάτης, αφού το ελληνικό στοιχείο της Βενετίας εξακολουθεί να παραμένει στην πόλη, να δρᾷ ὡς μέρος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, να παράγει, να διδάσκει και να γράφει, να ἐμπορεύεται και γενικά να συμμετέχει σὲ ὅλα τὰ κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα τῆς διάδοχης κατάστασης.

Τὰ *Θησαυρίσματα* δὲν εἶναι ἓνα θεωρητικὸ ἱστορικὸ περιοδικό. Ὁ ἔντονα τεκμηριωτικὸς χαρακτήρας τῶν περισσότερων ἀπὸ τὶς μελέτες ποὺ δημοσιεύονται στὶς σελίδες του, ἰδιαίτερα κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τῆς ἐκδόσεώς του, εἶναι διαπιστωμένος. Θὰ τολμοῦσα νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ὁ χαρακτήρας αὐτὸς σχεδὸν ἐπιβάλλεται καὶ νομιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ἐκτρέφεται καὶ βέβαια ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς στοχεύσεις τὶς ὁποῖες ἐπιζητεῖ νὰ ὑπηρετήσῃ· ἐξάλλου ἡ τάση αὕτη — ποὺ δὲν προσδιορίζει φυσικὰ μόνον τὰ *Θησαυρίσματα* —, συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ, δηλαδὴ μὲ τὶς διαθεσιμότητες τῆς ἐλληνικῆς ἱστορικῆς σκηνῆς καὶ μὲ τοὺς τρόπους ποὺ αὕτη διαμορφώνεται ἐπιστημονικὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία βέβαια προέρχονται οἱ ἄνθρωποι ποὺ τροφοδοτοῦν κατὰ καιροὺς καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Βενετίας.

Τὸ πολὺτιμο ἀρχεῖο τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος καὶ τὸ ἀνεξάντλητο κρατικὸ ἀρχεῖο τῆς Βενετίας, ἡ πλούσια Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη καὶ οἱ ἄλλες ἀρχεὶακὲς συλλογὲς τῆς πόλης ἀναδεικνύονται, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, σὲ τροφοδότες τῶν σελίδων τοῦ περιοδικοῦ, προσφέροντας τὴ δυνατότητα γιὰ τὴ συσσώρευση μοναδικοῦ τεκμηριωτικοῦ ὕλικου καὶ τὶς συνακόλουθες ἐπιστημονικὲς ζητήσεις. Πάντα ὅμως στὴ συνάφεια τῶν σχέσεων Βενετίας καὶ βενετοκρατούμενου ἐλληνικοῦ χώρου μὲ ὅ,τι αὐτὸ σημαίνει καὶ συνεπάγεται, ἡ ὁποία ὅμως συνάφεια, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ἐπεκτείνεται καὶ σὲ ἄλλα τμήματα τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἡ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος, ἡ ἐξέλιξη τῶν γραμμάτων, ἡ μελέτη τῶν θεσμῶν, τὸ ἐμπόριο — ἡ ἱστορία τῆς οἰκονομίας γενικότερα — οἱ λεπτεῖς ἐκκλησιαστικὲς σχέσεις, τὰ τυπογραφεῖα, ἡ ἱστορία τοῦ βιβλίου, ἡ ἐξέλιξη τῆς τέχνης στὸ εὐρύτερο ἀνάπτυγμά της, ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγή κυρίως τὸν καιρὸ τῆς ξεφάντωσης, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐγκαινιάζει μὲ τὶς ἐργασίες του τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ, εἶναι τὰ λίγα, δηλαδὴ οἱ γενικότητες τὶς ὁποῖες μπορῶ νὰ ἀναφέρω τώρα, ὅσα τελοσπάντων ἀναφέρονται στὶς 370 τόσες ἐργασίες ποὺ δημοσίευσαν στὶς 11.000 σελίδες τοῦ περιοδικοῦ 255 Ἕλληνες καὶ 106 ξένοι μελετητές.¹³

13. Ἡ χονδροειδὴς αὕτη καταμέτρηση φυσικὰ ἀναφέρεται στοὺς τριάντα πρώτους τόμους τοῦ περιοδικοῦ.

RIASSUNTO

PANAYOTIS MICHAILARIS, *Quarant' anni di "Thesaurismata"*.

Il periodico *Thesaurismata*, tribuna scientifica dell'Istituto Ellenico di Venezia, incominciò a circolare nel 1962 e da allora continuò regolarmente (eccetto un difficile periodo per l'Istituto) la sua pubblicazione, annoverando ormai 33 volumi per un totale di circa 13.000 pagine di materiale storiografico. Nei *Thesaurismata* si pubblicano lavori dei ricercatori, degli ospiti e degli amici dell'Istituto che principalmente si basano su materiale degli archivi e delle biblioteche di Venezia e si riferiscono ai rapporti di ogni genere dei greci sotto dominazione ottomana o franca con l'Occidente, come pure alle attività dei greci di Venezia e delle altre città italiane. Nei volumi del periodico è evidente l'intervento scientifico e persino estetico dei quattro fino ad oggi direttori dell'Istituto (Sofia Antoniadis, M. Manoussacas, N. Panaghiotakis, Chryssa Maltezou). La continua e sistematica edizione dei *Thesaurismata* ha senza dubbio contribuito all'avanzamento degli studi storici neogreci e in generale della ricerca storica.

